

СТЯГНЕННЯ КОНКРЕТНИХ І АБСТРАКТНИХ ЗБИТКІВ У ДОГОВІРНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ

Ващинець І. І.

ВСТУП

Стягнення збитків у договірних зобов'язаннях залишається однією з актуальних проблем інституту відшкодування шкоди у вітчизняному цивільному праві. Зокрема, дискусійними є підходи до змісту поняття «збитків», їх структури та видів, а також підстав для виникнення обов'язку щодо їх відшкодування і методів визначення їх належного розміру. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень і публікацій, серед яких вирізняються праці визнаних вітчизняних правознавців – Л.М. Баранової, О.В. Дзери, О.С. Іоффе, І.С. Канзафарової, Т.С. Ківалової, В.М. Коссака, О.В. Кохановської, Т.Є. Крисань, Н.С. Кузнецової, В.В. Луця, Р.А. Майданика, В.І. Новошицької, І.В. Подколзіна, І.В. Спасибо-Фатєєвої, Є.О. Харитонова, О.І. Харитонів, Я.М. Шевченка, Р.Б. Шишки, А.В. Янчука та інших – питання визначення розміру збитків за порушення договору купівлі-продажу та чіткого механізму їх стягнення поки що не отримали загальновищого вирішення як на теоретичному, так і на практичному рівні.

Поділ збитків на конкретні та абстрактні залежно від методики їх обчислення, який зустрічається в літературі, має практичне значення та може вказувати на шляхи вирішення існуючих проблем, пов'язаних з відшкодуванням шкоди за порушення договору купівлі-продажу. В іноземному праві цей поділ, як, власне, і самі терміни, є загально-вживаним і вказує на значну поширеність відповідних способів визначення розміру збитків, що підлягають стягненню у договірних зобов'язаннях. Додатковим свідченням усталеності механізмів стягнення конкретних і абстрактних збитків є їх визначення в авторитетних уніфікаційних актах міжнародного приватного права як обов'язкових, наприклад, у Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року, так і рекомендаційних, що, як Принципи, визначення та модельні правила Європейського приватного права (DCFR), мають характер «м'якого права». Такий іноземний досвід заслуговує на вивчення та запозичення його позитивних складових у вітчизняне право.

Дана стаття є спробою наукового дослідження питання стягнення збитків за порушення договору купівлі-продажу, що базується на порівняльному аналізі норм права провідних європейських країн, передусім держав-членів Європейського Союзу, а також відповідних міжнародних уніфікаційних актів у сфері приватного права. Автором запропоновано можливе вдосконалення вітчизняного цивільного законодавства з цього питання шляхом імплементації усталених світових підходів, що дозволить підвищити ефективність правозастосування та забезпечити справедливий захист інтересів сторін у договірних відносинах купівлі-продажу.

1. Поняття конкретних і абстрактних збитків в іноземному праві та актах міжнародного приватного права

Порядок відшкодування збитків за порушення зобов'язань, встановлених у договорах купівлі-продажу, загалом визначається статтями 22 та 623 Цивільного кодексу України¹. Окремий випадок відшкодування збитків у таких договорах передбачений статтею 661 ЦК України, що встановлює відповідальність продавця у разі відсудження товару у покупця. Водночас питання відшкодування збитків у разі невиконання чи неналежного виконання продавцем обов'язку передати товар за кількістю і якістю, визначеними договором, так само, як і відшкодування збитків за невиконання чи неналежне виконання покупцем обов'язку прийняти і оплатити товар, який передається згідно з умовами договору, не отримали спеціального правового регулювання.

На практиці у сторін договору виникають труднощі з відшкодуванням збитків за таких обставин, що змушує їх вдаватися натомість до стягнення неустойки. Однак визначення сторонами договору збитків у заздалегідь погодженому розмірі не вирішує проблеми, оскільки не звільняє від обов'язку доводити їх розмір у разі порушення договірних обов'язків. Як вказується у пункті 96 постанови Верховного Суду від 25 жовтня 2024 р. у справі № 915/546/21, незалежно від узгодження сторонами в умовах договору твердого розміру збитків, доведення позивачем факту завдання збитків є обов'язковим і передбачає, зокрема, доведення їх дійсного розміру. Саме факт завдання збитків відрізняє правовий інститут збитків від інституту неустойки, для якої має значення лише обставина порушення зобов'язання, без необхідності встановлювати, чи було таким порушенням завдано збитків².

¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

² Постанова Верховного Суду від 25 жовтня 2024 року у справі № 915/546/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122594606> (дата звернення 28.10.2025).

Слід зауважити, що ні неустойка ні визначення збитків сторонами у твердому розмірі, як правило, не можуть забезпечити відшкодування у повному обсязі, як це передбачено ч. 3 ст. 22 ЦК України, тобто в розмірі, еквівалентному завданій (майнові) шкоді³. Зазначені форми цивільної відповідальності визначаються сторонами у договорі на момент його укладення, коли розмір збитків, завданих порушенням цього договору, ще невідомий. Тому саме стягнення збитків є тією формою відповідальності, яка найбільш адекватно забезпечує досягнення відновлення майнового стану сторони, цивільне право або законний інтерес якої порушено.

У міжнародній практиці добре відомими і визнаними способами відшкодування збитків у договорах міжнародної купівлі-продажу є стягнення так званих «конкретних» або «абстрактних» збитків⁴. У вітчизняній літературі під конкретними збитками розуміють фактично понесені кредитором витрати у зв'язку з невиконанням зобов'язань боржником. Водночас, абстрактні збитки визначають як різницю між договірною і ринковою цінами, при цьому їх розмір не потребує спеціального доведення⁵.

У договірному праві європейських країн до цього питання підходять скоріше як до методів обрахування збитків за порушення договірних зобов'язань залежно від того, чи було здійснено правочин для заміщення невиконаного порушником, чи ні⁶. Так, у німецькому праві при конкретному обрахуванні збитків (*konkrete Schadensberechnung*) покупець має право вимагати різницю між договірною ціною товару, який він придбав замість непоставленого, та ціною товару, визначеною в договорі, порушеному продавцем. Продавець у такому випадку має право вимагати різниці між договірною ціною товару, від якого неправомірно відмовився покупець і який продавець змушений був продати третій особі, та ціною товару, визначеною в договорі, порушеного покупцем⁷.

Водночас потерпілій стороні не завжди доцільно укладати договори на заміщення невиконаних. На практиці неукладення подібних договорів часто зумовлене небажанням розкривати суду чи міжнародному

³ Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І.В.Спасибо-Фатєєвої. Х.: ЕКУС, 2020. С.234.

⁴ Djahongir Saidov. The Law of Damages in International Sales: The CISG and Other International Instruments (Second Edition). Oxford: Hart Publishing, 2021. P.17.

⁵ Крисань Т.Є. Класифікація збитків у цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 59. С.201.

⁶ Hein Kötz. European Contract Law (2nd edition). Oxford: Oxford University Press, 2017. P. 266.

⁷ Ibid.

комерційному арбітражу чутливу з комерційної точки зору інформацію щодо контрагентів позивача, його закупівельних цін чи цін продажу, порядку формування ним ціни товару тощо, яка може міститися в документах, що слід подати на підтвердження укладення договору на заміщення невиконаного. У таких випадках потерпілій стороні доцільніше використати абстрактний метод (*abstrakte Schadensberechnung*), коли фактичне укладення і виконання договорів на заміщення невиконаного не потрібне, а збитки будуть обраховуватися, виходячи з «поточної» або ринкової ціни⁸.

Французьке право також передбачає можливість стягнення конкретних збитків. Стаття 1222 Цивільного кодексу Франції встановлює, що після пред'явлення вимоги кредитор також має право, у розумний строк і за розумних витрат, самостійно забезпечити виконання зобов'язання, або, за попереднім дозволом суду, знищити те, що було виконано з порушенням зобов'язання. У такому випадку кредитор має право вимагати від боржника відшкодування витрат, понесених з цією метою⁹. Як зазначається у літературі, у випадку, коли вартість товару, сплачена покупцем, перевищує погоджену з продавцем ціну, різниця підлягає відшкодуванню за рахунок продавця. Якщо ж ціна є нижчою (що трапляється значно рідше), покупець має право залишити різницю собі як відшкодування збитків¹⁰.

У праві Нідерландів існує окремий термін – “*dekkingskoop*”, який можна перекласти як «купівля на заміщення». Йдеться якраз про досліджувану ситуацію. Згідно зі статтею 37 Книги 7 «Окремі договори» Цивільного кодексу Нідерландів, коли покупець або продавець уклали договір на заміщення та діяли при цьому розумно, вони мають право на різницю між договірною ціною і ціною договору на заміщення¹¹. Водночас, у попередній до вказаної статті Цивільного кодексу Нідерландів (стаття 36 Книги 7) передбачена можливість стягнення збитків за абстрактним методом: у разі невчинення продажу, якщо річ має поточну ціну, збитки дорівнюють різниці між ціною,

⁸ Hein Kötz. *European Contract Law* (2nd edition). Oxford: Oxford University Press, 2017. P. 266–268.

⁹ Article 1222 du Code civil modifié par Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000032009923/?anchor=LEGIARTI000032041492#LEGIARTI000032041492 (дата звернення 28.10.2025).

¹⁰ Philippe Malaurie, Laurent Aynès, Pierre-Yves Gautier. *Droit des contrats spéciaux* (8e édition). Issy-les-Moulineaux: LGDJ, Lextenso éditions, 2016. P.223.

¹¹ Hans Warendorf, Richard Thomas, Ian Curry-Sumner. *The Civil Code of the Netherlands*. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2013. P.739.

передбаченою договором, та поточною ціною, що існувала на момент невиконання. При цьому за поточну ціну береться ринкова ціна¹².

У країнах загального права можливість стягнення і конкретних і абстрактних збитків визнається безсумнівно. Розділ 51(3) Закону Великої Британії про продаж товарів 1979 р. встановлює: якщо існує доступний ринок для відповідних товарів, розмір збитків повинен *prima facie* визначатися як різниця між договірною ціною і ринковою або поточною ціною товару в момент або моменти коли він повинен бути поставлений або (якщо такий момент не встановлений) у момент відмови поставляти товар¹³. Наведене законодавче положення передбачає можливість стягувати як конкретні збитки, що передбачають фактичне укладення і виконання договору на заміщення невиконаного, так і абстрактні, без необхідності такого укладення¹⁴.

У міжнародних документах подібні підходи так само є усталеними. Зокрема, статті 75 і 76 Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року передбачають як конкретний метод стягнення збитків у вигляді різниці між договірною ціною і ціною, визначеною в договорі на заміщення невиконаного (стаття 75), так і абстрактний метод, коли укладення останнього не потрібне, а збитки обраховуються, виходячи з поточної (ринкової) ціни на момент розірвання порушеного договору (стаття 76)¹⁵.

Аналогічним чином сконструйоване право на стягнення збитків у вигляді різниці в ціні при укладенні договору на заміщення та без його укладення з урахуванням поточної ціни у статтях 7.4.5, 7.4.6 Принципів міжнародних комерційних договорів UNIDROIT 2016 р.,¹⁶ статтях 3:706, 3:707 Принципів, визначень та модельних правил Європейського приватного права (DCFR)¹⁷, статтях 9:506, 9:507 Принципів європейського контрактного права (Принципи Ландо) та статтях

¹² The European Commission Report on damages claims for breaches of competition law in the Netherlands. P.10-11. URL: https://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/national_reports/netherlands_en.pdf (дата звернення 29.08.2022).

¹³ Section 51(3) of Sale of Goods Act 1979. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/54/section/51> (дата звернення 29.08.2022).

¹⁴ Edwin Peel. Treitel on The Law of Contract (15th edition). London: Sweet & Maxwell, 2020. P.1142-1149.

¹⁵ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року (укр/рос), стаття 76. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення 28.10.2025).

¹⁶ UNIDROIT Principles of international commercial contracts 2016. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-bl.pdf> (дата звернення 28.10.2025).

¹⁷ Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Sellier, European law publishers GmbH, Munich, 2009. P.251.

10:506, 10:507 Переглянутих Принципів європейського контрактного права¹⁸, а також у статтях 164 і 165 Пропозицій від 11 жовтня 2011 р. до Регламенту Європейського Парламенту і Ради про Спільний Європейський Закон про Продаж¹⁹, який, однак, не був прийнятий.

Отже, визначення розміру збитків за конкретним чи абстрактним методом є визнаним і усталеним у праві європейських країн і в міжнародних документах.

2. Стягнення конкретних і абстрактних збитків у вітчизняній судовій практиці

У цивільному праві України можливості сторін договору купівлі-продажу щодо стягнення збитків за порушення їхніх договірних прав є досить обмеженими. Хоча вітчизняні суб'єкти підприємницької діяльності у відносинах між собою намагаються стягувати збитки, обраховані за конкретним методом як різниця між вартістю непоставленого продавцем товару та вартістю товару, яку покупець придбав замість непоставленого, проте судова практика з цього питання не дозволяє стверджувати про успішність таких спроб.

Наприклад, підтримуючи відмову нижчих судів у задоволенні вимог про стягнення конкретних збитків, Верховний Суд у постанові від 30 травня 2022 р. у справі № 922/2475/21 вказав на недоведеність позивачем причинно-наслідкового зв'язку між непоставкою товару продавцем та витратами покупця на закупівлю товару для заміщення непоставленого, оскільки така закупівля була здійснена покупцем на власний розсуд у власних комерційних інтересах і повністю від нього залежала. На думку Верховного Суду, покупець не довів об'єктивної необхідності укладення таких договорів, саме як наслідку часткового невиконання продавцем обов'язків з поставки товару, існування у нього критично необхідної виробничої потреби в обсягах товару, передбачених договорами на заміщення, а також того, що закупівля товару за договорами на заміщення за завищеними цінами, має наслідком меншу шкоду, ніж та, що могла б виникнути у нього в результаті незадоволення відповідної виробничої потреби у відповідному товарі (пункти 74–79)²⁰.

¹⁸ European Contract Law. Materials for a Common Frame of Reference: Terminology, Guiding Principles, Model Rules (Edited by Bénédicte Fauvarque-Cosson and Denis Mazeaud). Berlin, New York: Sellier de Gruyter, 2008. P.283, 608.

¹⁹ Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law. Document 52011PC0635. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011PC0635> (дата звернення 28.10.2025).

²⁰ Постанова Верховного Суду від 30 травня 2022 р. у справі № 922/2475/21. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/104688715> (дата звернення 28.10.2025).

У подібній справі про стягнення збитків, завданих невиконанням продавцем своїх обов'язків з поставки товару за договором, Верховний Суд погодився з позицією апеляційного суду, що позивач не надав жодних доказів, які б засвідчували, що з моменту настання строку поставки товару за укладеним з відповідачем договором він не міг запобігти виникненню збитків вчиненням дій з заміщення непоставленого товару шляхом укладення з іншими виробниками відповідних договорів поставки за тими ж цінами, що були узгоджені в договорі поставки з відповідачем, та у строки, що були б наближені до визначених договором строків поставки. За таких обставин суд апеляційної інстанції правильно виходив із того, що сам факт непоставки відповідачем товару у визначені умовами укладеного між сторонами договору строки надавав позивачу можливість здійснити своєчасний пошук інших виробників аналогічного товару та здійснити належне виконання своїх зобов'язань на користь третьої особи за укладеним з нею договором. Також, на думку суду, в цій справі позивачем не було доведено, що ціна, встановлена в договорі про придбання товару на заміщення недопоставленого, була актуальною на ринку і позивач не міг купити аналогічний товар за нижчою ціною (пункти 5.21, 5.22 постанови від 22.06.2022 у справі № 904/5328/21)²¹.

До певної міри подібною є позиція Верховного Суду в іншій справі, де також було відмовлено у стягненні конкретних збитків через недоведеність існування причинно-наслідкового зв'язку між протиправною поведінкою відповідача (продавця, що не поставив товар у повному обсязі, визначеному договором) та збитками позивача (покупця, який придбав товар для заміщення непоставленого продавцем). При цьому Верховний Суд зауважив, що відповідач не може відповідати за зростання ціни товару, аналогічного недопоставленому, оскільки його неправомірні дії по непоставці товару не спричиняють саме таких наслідків. Суд поставив під сумнів логіку позивача, за якою якщо б заміщення товару відбулось по тій самій ціні, що обумовлена сторонами у договорі, збитків завдано б не було, оскільки позивач доводив розмір збитків саме у сумі, яка є різницею між тією, яка обумовлена у договорі з відповідачем, і тією, яка була ним сплачена за аналогічний товар за договорами заміщення. Суд виснував, що збитки, спричинені виникненням одночасно двох подій – неправомірним невиконанням відповідачем умов договору та зростанням ціни на непоставлений ним товар на ринку за незалежних від нього обставин, – не підлягають

²¹ Постанова Верховного Суду від 22 червня 2022 р. у справі № 904/5328/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105100746> (дата звернення 28.10.2025).

відшкодуванню відповідачем (пункт 5.6. постанови Верховного Суду від 21 вересня 2022 р. у справі № 911/589/21)²².

Відмічаючи загальну слушність мотивів, з яких виходили суди у наведених справах, слід відмітити неврахування ними при прийнятті наведених рішень принципу обов'язковості виконання договору, який забезпечує стабільність договірних відносин і не допускає односторонньої відмови від виконання договору²³. При встановленні порушення договору продавцем Верховний Суд відмовив у стягненні збитків, серед іншого, через недоведеність позивачем наявності причинно-наслідкового зв'язку між порушенням та збитками. При цьому суд поставив під сумнів необхідність укладення позивачем договорів на заміщення, оскільки у справі відсутні докази того, що незадоволення відповідної виробничої потреби могло б потягнути за собою які-небудь негативні наслідки для позивача, як-то зупинку ліній виробництва чи простій передзамовлених складських потужностей. Така аргументація фактично заперечує потребу покупця в товарі, який не поставив продавець, та, як наслідок, ставить під сумнів обов'язковість виконання порушеного продавцем договору. Оскільки відсутність товару не призводить до катастрофічних чи, принаймні, істотно негативних наслідків для покупця, то і немає необхідності продавцеві виконувати договір, адже товар покупцю не так вже критично потрібен, і він може й надалі здійснювати свою підприємницьку діяльність без цього товару. За такою логікою при наявності у покупця кількох укладених договорів купівлі-продажу певного товару, що є звичайним при здійсненні підприємницької діяльності, стягнення збитків за порушення одного з таких договорів стає надзвичайно ускладненим, оскільки довести необхідність укладення договору на поставку товару на заміщення непоставленого практично неможливо.

Також необхідно звернути увагу на невідповідність наведених аргументів меті відшкодування збитків у договірних зобов'язаннях, а саме – поставити потерпілу сторону договору у становище, в якому вона б знаходилася, якби договір був належним чином виконаний²⁴. Відсутність будь-якої компенсації за непоставлений товар очевидно погіршує становище покупця як сторони договору, чії права порушено.

Нарешті, можна погодитися з твердженням суду, що підвищення ціни на товар дійсно не залежить від продавця, який порушив договір. Проте фактичне звільнення його від відшкодування збитків покупцеві

²² Постанова Верховного Суду від 21 вересня 2022 р. у справі № 911/589/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106636424> (дата звернення 28.10.2025).

²³ Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В.Боднар, О.В.Дзера, Н.С.Кузнєцова та ін.; за ред. О.В.Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2008. С.121.

²⁴ Ващинець І.І. Мета відшкодування збитків у договірних зобов'язаннях. *Часопис Київського університету права*. 2025. № 1. С.94-98.

дає змогу отримати порушнику вигоду від вчиненого ним порушення, оскільки товар, який він не поставив за договором, а залишив у себе, зріс у ціні, тобто майновий стан порушника покращився внаслідок вчиненого порушення. Це суперечить принципу справедливості, а також принципу недопущення отримання переваг із своєї протиправної та/або недобросовісної поведінки, який запропоновано визначити як одну із загальних засад приватного права законопроектом про внесення змін до Книги першої ЦК України²⁵.

Більш недавня судова практика дає обмежені приводи для оптимізму. Зокрема, у постанові від 14 червня 2023 р. у справі № 911/683/21 Верховний Суд погодився з частковим задоволенням позовних вимог про стягнення збитків у вигляді додаткових витрат внаслідок заміщення недопоставленого товару аналогічним товаром²⁶. Однак у цій справі сторони безпосередньо у тексті договору погодили право покупця закупити аналогічний товар у іншого постачальника у разі неналежного виконання постачальником умов договору та разом з тим узгодили, що таке неналежне виконання може мати наслідком понесення покупцем збитків у розмірі різниці між фактичною вартістю отриманого товару і вартістю придбаного товару взаєм (пункт 5.88 постанови).

У справі № 913/333/24 Верховний Суд скасував постанову апеляційної інстанції та залишив у силі рішення суду першої інстанції про стягнення збитків. Також Верховний Суд вказав на помилковість підходу апеляційного суду стосовно обов'язку позивача довести вимушеність укладення ним договорів поставки з іншими контрагентами, наявність у позивача зобов'язань перед третіми особами щодо постачання придбаного відповідача товару, вплив недопоставки на загальну господарську діяльність підприємства (зупинку виробництва, застосування штрафів, неефективність завантаженості виробничих ліній, складів тощо), а також економічного зіставлення шкоди від закупівлі товару за вищою ціною та можливих негативних наслідків від відсутності такої закупівлі (пункт 5.81 постанови від 21 травня 2025 р.)²⁷. Суд касаційної інстанції вказав, що ці обставини виходять за межі предмета доказування. Однак необхідно відмітити, що такий висновок зроблений з урахуванням змісту договору, в якому сторони погодили

²⁵ Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої (реєстр. № 14056). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=14056&conv=9> (дата звернення 28.10.2025)

²⁶ Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 р. у справі № 911/683/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112029536> (дата звернення 28.10.2025).

²⁷ Там само.

право покупця на закупівлю товару на заміщення непоставленого продавцем, а також обов'язок продавця відшкодувати різницю в ціні між непоставленим товаром і придбаним на заміщення.

Важливим також є викладений у цій справі висновок Верховного Суду про придбання на заміщення товару, який є аналогічним до того, що мав бути поставлений продавцем за договором, навіть з огляду на дещо нижчу якість першого, що, проте, тільки зменшує розмір збитків (пункт 5.69 постанови від 21 травня 2025 р.)²⁸.

До подібних висновків щодо можливості стягнення абстрактних збитків за погодження сторонами відповідних умов у договорі Верховний Суд дійшов у постанові від 21 травня 2025 р. у справі № 913/275/24²⁹, та у постанові від 8 липня 2025 року у справі № 913/372/24³⁰.

Отже, за даного стану вітчизняного правового регулювання відносин з приводу стягнення конкретних збитків за порушення зобов'язань, визначених договорами купівлі-продажу, таке стягнення можливе лише у випадку детального погодження сторонами відповідних умов у тексті договору. На цю важливу умову вказує також Верховний Суд, зазначивши, що у справах, де відповідна вимога про стягнення збитків пред'явлена у загальному порядку, і такі умови як збитки (у разі придбання товару в інших постачальників) не врегульовані між сторонами умовами їхнього договору, обставини є відмінними від тих справ, де сторони погодили порядок стягнення збитків у разі непоставки товару та право покупця придбати товар на заміщення непоставленого (пункти 5.91, 5.92 постанови Верховного Суду від 14 червня 2023 р. у справі № 911/683/21)³¹.

У той же час сторони не завжди можуть погодити у договорі умови, які уможливають стягнення конкретних збитків. Якщо ж відповідні умови сторонами не погоджені, то стягнути конкретні збитки у вигляді різниці між ціною непоставленого за договором товару та ціною товару, придбаного покупцем на заміщення непоставленого, як свідчить наведена вище практика, практично неможливо.

Застосування абстрактного методу обчислення збитків у вітчизняному цивільному праві є так само практично неможливим через фактичну відсутність відповідного правового регулювання. На наш погляд, даний метод заслуговує на більшу увагу. Стягнення

²⁸ Постанова Верховного Суду від 21 травня 2025 р. у справі № 913/333/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127863375> (дата звернення 28.10.2025).

²⁹ Там само.

³⁰ Постанова Верховного Суду від 8 липня 2025 року у справі № 913/372/24 . URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128965571> (дата звернення 28.10.2025).

³¹ Там само.

абстрактних збитків пов'язується, зокрема, з випадками, коли для сторони договору купівлі-продажу, права якої порушено, складно або навіть неможливо після розірвання договору укласти інший договір, який би дозволив їй отримати те, що не було отримано нею внаслідок порушення обов'язків іншою стороною. Така ситуація можлива, наприклад, у разі відсутності відповідного товару на ринку. Іншим випадком є перевищення попиту на певні товари над пропозицією, що зазвичай має наслідком зростання цін на такі товари, а для покупця, права якого було порушено внаслідок непоставки продавцем, – збільшення збитків. Зворотна ситуація – надлишок певного товару – може унеможливити укладення договору на заміщення для продавця, від придбання товару якого відмовився недобросовісний покупець. У подібних випадках застосування абстрактного методу обчислення збитків дозволить потерпілій стороні договору належним чином захистити свої права, та не вимагатиме вжиття додаткових заходів, які можуть ще більше ускладнити її становище.

З іншого боку стягнення абстрактних збитків не суперечить загальним засадам цивільного законодавства. Такі збитки можуть розглядатися як різновид упущеної вигоди, оскільки у разі належного виконання договору потерпіла сторона отримала б відповідне майно (товари) чи грошові кошти згідно з договірними умовами. Стягнення абстрактних збитків забезпечить мету відшкодування договірної шкоди – поставить сторону, договірні права якої порушено, у становище, в якому вона б знаходилася, якби договір було виконано.

Необхідно зауважити, що чинне законодавство України містить положення про можливість стягнення абстрактних збитків за договором купівлі-продажу, однак це можливо лише в одному спеціальному випадку. Так, частина четверта стаття 710 Цивільного кодексу України у разі відмови покупця від договору роздрібної купівлі-продажу та повернення продавцю товару неналежної якості передбачає право покупця вимагати відшкодування різниці між ціною товару, встановленою договором, і ціною відповідного товару на момент добровільного задоволення його вимоги, а якщо вимогу добровільно не задоволено продавцем, – на момент постановлення судом рішення. При цьому в п'ятій частині тієї ж статті передбачено право покупця пред'явити додаткові вимоги до продавця, якщо на час виконання рішення суду про відшкодування різниці в ціні на повернений товар неналежної якості ціна підвищилася. Хоча у даному випадку йдеться лише про договірні відносини роздрібної купівлі-продажу, з огляду на характер досліджуваних правовідносин відсутні істотні перешкоди для наділення правом на відшкодування різниці

в ціні також і продавця та поширення подібної практики на усі договори купівлі-продажу.

За таких обставин видається доцільним визначити право сторін договору купівлі-продажу на стягнення і конкретних і абстрактних збитків у Цивільному кодексі України. Як зазначалося вище, це право закріплене у національних законодавствах європейських країн, у Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року та є одним з небагатьох питань, щодо яких існує консенсус в міжнародних уніфікаційних актах у сфері приватного права.

ВИСНОВКИ

Практика застосування положень цивільного законодавства свідчить, що стягнення збитків у разі порушення обов'язків стороною договору купівлі-продажу є ускладненим чи майже неможливим у разі відсутності погоджених сторонами умов щодо порядку і розміру стягнення збитків у цьому договорі. За таких обставин видається доцільним доповнити Цивільний кодекс України статтею 697-1, яка б уможливила таке стягнення, наступного змісту:

«Стаття 697-1. Відповідальність за порушення договору купівлі-продажу

1. Сторона, яка розірвала договір та в розумний строк і в розумний спосіб уклала договір, за яким отримала невиконане іншою стороною (договір на заміщення невиконаного), має право вимагати стягнення збитків у розмірі різниці між договірною ціною та ціною в договорі на заміщення невиконаного, а також інші збитки відповідно до положень цього Кодексу.

2. Якщо сторона, яка розірвала договір, не уклала договір на заміщення невиконаного, але на майно (товар), що є предметом розірваного договору, існує поточна ціна, така сторона має право вимагати стягнення збитків у розмірі різниці між договірною ціною та поточною ціною на момент розірвання договору, а також інші збитки відповідно до положень цього Кодексу.

3. Під поточною ціною для цілей даної статті слід розуміти ціну, яка є переважною у місці, де мала бути здійснена поставка, або, якщо в цьому місці немає поточної ціни, – ціною в такому іншому місці, яке є розумною заміною, з урахуванням різниці у витратах на транспортування товару.».

Внесення зазначеної статті до Цивільного кодексу України відповідає положенням міжнародних уніфікаційних актів у сфері приватного права та Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року, сприятиме наближенню

вітчизняного правового регулювання щодо відшкодування збитків до відповідної практики в європейських країнах і підвищить ефективність захисту прав сторін договору купівлі-продажу. Доповнення чинного законодавства України положеннями про відшкодування договірної шкоди шляхом стягнення конкретних і абстрактних збитків відповідатиме загальним засадам цивільного законодавства та меті такого відшкодування.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується проблема стягнення збитків у договірних зобов'язаннях купівлі-продажу в цивільному праві України. Автор аналізує методи обчислення конкретних і абстрактних збитків на основі порівняльного аналізу національного права європейських країн і актів міжнародного приватного права. Розглядаються особливості вітчизняної судової практики у спорах про відшкодування збитків за порушення договорів купівлі-продажу. Виявлено, що чинне законодавство та судова практика не пропонують дієвого механізму стягнення збитків без детального погодження умов про таке стягнення у договорі. Особливу увагу приділено можливості стягнення абстрактних збитків у випадках, коли укладення договору на заміщення неможливе. Запропоновано доповнити Цивільний кодекс України відповідною статтею, яка уможливить стягнення конкретних і абстрактних збитків у договірних зобов'язаннях купівлі-продажу. Таке доповнення буде сприяти наближенню приватного права України до європейських стандартів у сфері договірних зобов'язань.

Література

1. Article 1222 du Code civil modifié par Ordonnance n°2016-131 du 10 février 2016. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070721/LEGISCTA000032009923/?anchor=LEGIARTI000032041492#LEGIARTI000032041492 (дата звернення 28.10.2025)
2. Djahongir Saidov. The Law of Damages in International Sales: The CISG and Other International Instruments (Second Edition). Oxford: Hart Publishing, 2021. 344 p.
3. Договірне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Т.В. Боднар, О.В. Дзери, Н.С. Кузнецова та ін.; за ред. О.В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 896 с.
4. Edwin Peel. Treitel on The Law of Contract (15th edition). London: Sweet & Maxwell, 2020. 1650 p.
5. European Contract Law. Materials for a Common Frame of Reference: Terminology, Guiding Principles, Model Rules (Edited by

Bénédicte Fauvarque-Cosson and Denis Mazeaud). Berlin, New York: Sellier de Gruyter, 2008. 648 p.

6. Hans Warendorf, Richard Thomas, Ian Curry-Sumner. The Civil Code of the Netherlands. Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer, 2013. 1336 p.

7. Hein Kötz. European Contract Law (2nd edition). Oxford: Oxford University Press, 2017. 390 p.

8. Philippe Malaurie, Laurent Aynès, Pierre-Yves Gautier. Droit des contrats spéciaux (8e édition). Issy-les-Moulineaux: LGDJ, Lextenso éditions, 2016. 750 p.

9. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Outline Edition. Sellier, European law publishers GmbH, Munich, 2009. 650 p.

10. Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on a Common European Sales Law. Document 52011PC0635. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52011PC0635> (дата звернення 28.10.2025).

11. Section 51(3) of Sale of Goods Act 1979. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1979/54/section/51> (дата звернення 29.08.2022).

12. The European Commission Report on damages claims for breaches of competition law in the Netherlands. P. 10–11. URL: https://ec.europa.eu/competition/antitrust/actionsdamages/national_reports/netherlands_en.pdf (дата звернення 29.08.2022).

13. UNIDROIT Principles of international commercial contracts 2016. URL: <https://www.unidroit.org/wp-content/uploads/2021/06/Unidroit-Principles-2016-English-bl.pdf> (дата звернення 28.10.2025).

14. Ващинець І.І. Мета відшкодування збитків у договірних зобов'язаннях. *Часопис Київського університету права*. 2025. № 1. С. 94–98.

15. Крисань Т.Є. Класифікація збитків у цивільному праві України. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 59. С. 197–204.

16. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text (дата звернення 28.10.2025).

17. Постанова Верховного Суду від 14 червня 2023 р. у справі № 911/683/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112029536> (дата звернення 28.10.2025).

18. Постанова Верховного Суду від 21 травня 2025 р. у справі № 913/275/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127863413> (дата звернення 28.10.2025).

19. Постанова Верховного Суду від 21 травня 2025 р. у справі № 913/333/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127863375> (дата звернення 28.10.2025).

20. Постанова Верховного Суду від 21 вересня 2022 р. у справі № 911/589/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106636424> (дата звернення 28.10.2025).

21. Постанова Верховного Суду від 22 червня 2022 р. у справі № 904/5328/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105100746> (дата звернення 28.10.2025).

22. Постанова Верховного Суду від 25 жовтня 2024 року у справі № 915/546/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122594606> (дата звернення 28.10.2025).

23. Постанова Верховного Суду від 30 травня 2022 р. у справі № 922/2475/21. URL: <https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/104688715> (дата звернення 28.10.2025).

24. Постанова Верховного Суду від 8 липня 2025 року у справі № 913/372/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/128965571> (дата звернення 28.10.2025).

25. Проект Закону про внесення змін до Цивільного кодексу України у зв'язку із оновленням (рекодифікацією) положень книги першої (реєстр. № 14056). URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/CardByRn?regNum=14056&conv=9> (дата звернення 28.10.2025).

26. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.

27. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар. Т. 1: Загальні положення. Особи / за ред. І.В.Спасибо-Фатєєвої. Х.: ЕКУС, 2020. 928 с.

Information about the author:

Vashchynets Ivan Ivanovych,

Candidate of Law Sciences,

Associate Professor at the Department of International and Private Law
Kyiv University of Law of the National Academy of Sciences of Ukraine
7A, Dobrokhotova str., Kyiv, 03142, Ukraine